వ్యవస్థ

అప్పుడే ప్రొద్దు గ్రుంకింది. చలికాలపు సాయంకాలమేమో సందె చీకట్లు గుమ్మున ముసురుకుంటున్నాయి. వారం రోజులనుంచీ రోజుకొకటి రెండు తడవలుగా వచ్చి పరామర్శించిపోతున్న వానజల్లుల మూలంగా వాతావరణం తడిగా వుంది. శరీరానికి యింపితంగాలేని చల్లటిగాలి విసురుగా పారాడుతోంది. ఏ విధంగా చూచినా వాహ్యాళి వెడలడానికి అది అనువైన సమయం కాదు. కానీ అది కొత్త వూరు. ఆ వూళ్ళో వుండదలచుకున్నది ఒకటి రెండు రోజులు మాత్రం. మళ్ళీ జీవితకాలంలో అక్కడికి రావడం కుదురుతుందో కుదరదో తెలియదు. ఎక్కడికి వెళ్ళినా అవకాశమున్నంతలో అక్కడి విశేషాలను గురించి తెలుసుకోవాలన్నది మానవుడి వ్యాపకాలను ఎక్కువజేస్తున్న జిజ్ఞాసలో ఒకటి!

ఐనా ఆ వూళ్ళో విశేషాలేమున్నాయి? వూరి శివార్లలో జీర్ణ దేవాలయాలున్నాయి. వూళ్ళో మురికినీటి కాలువలున్నాయి. పరుగిడుతున్న జెర్రిపోతుల్లా మెలికలు తిరిగిపోతున్న వీథులున్నాయి. నేలమాళిగల్లాంటి పెంకుటిళ్ళు. ఏ లారీయో వీథంట వెళ్తే హుమ్మన్ని పైకిలేచే ఎర్రటిదుమ్ము. లవణసముద్రంలో తేలియాడుతున్న ద్వీపం కాదు గానీ ఆ వూళ్ళో ఏ చేదబావి నీరు త్రాగిచూచినా ఆ వూహనిజమే కావచ్చుననిపిస్తుంది. అన్నింటికన్నా విచిత్రం. ఆ వూళ్ళో అదొక రకపు ముళ్ళచెట్టు ఐనా మరొక భూమ్మీద మొలవదు. అథవా మొలిచినా ఆ చవిటి పర్రలో అది పెరిగి పెద్దదయ్యే ప్రమాదానికి అవకాశాల్లేవు. కంచెల్లోనూ అదే, కాలువగట్టునా అదే! ఇంటి పెరళ్ళలోనూ అదే, మంటి దిబ్బల్లోనూ అదే! చెట్టులేని దేశంలో ఆముదపుచెట్టే మహావృక్ష మంటారు. ఆ సామెతను యించుక సవరించుకుంటే, ఆ వూరివారి పాలిటికి ఆ ముళ్ళచెట్టే మందార తరువు.

పైన ఉదహరించిన విశేషాలమాటకేంగానీ ఆ వూళ్ళో కొట్టవచ్చినట్టుగా భాసించే విద్దూరం ఒకటి కనిపిస్తుంది. మనుషులు! సందుల్లో గొందుల్లో రచ్చల్లో రాజవీథుల్లో క్రిక్కిరిసిన మనుషులు! ఉన్న సౌకర్యాలన్నింటికీ తట్టుకుని యిందరు మనుషులక్కడ కాలం వెళ్ళదీస్తున్నందుకు కారణమేమిటో విచారించగా తెలిసింది. ఆ వూరు గొప్ప వ్యాపార కేంద్రమట! వ్యాపారానికి తోడుగా యిటీవల ఆ ప్రాంతంలో గనులు కొన్ని బయటపడ్డాయట! ఈ ఉదంతం తెలియగానే బెల్లానికి చీమల్లా, కొల్లేటికి కొంగల్లా జనం గుంపులు గుంపులుగా తరలి వచ్చేశారట!

"గనుల మూలంగా మా వూరికేం శోభవచ్చి పడిందనుకున్నారు బావగారూ!" ఎవరినైతే చూడాలని ఆ వూళ్ళో దిగానో ఆ దూరపు బంధువుల మాటల సందర్భంలో చెప్పిన సంగతి. "అద్దె రేట్లు పెరిగాయి. ఆరు మాసాల్లో నేనొక పాకవేయబోతున్నానని చెబితే దానికిప్పుడే అడ్వాన్సు ముడుతుంది. మునుపీ వూళ్ళో బిక్కు బిక్కుమంటూ ఓ సినిమా టెంటువుండేది. ఇప్పుడు దానితో బాటుగా రెండు పక్కా థియేటర్లున్నాయి. కొత్త చిత్రం విడుదలైన రోజున టిక్కెట్టు దొరకదు. అగ్గిపెట్టె కావలసివస్తే యింతకు మునుపు బజారుదాకా వెళ్ళవలసి వచ్చేది. ఇప్పుడు వీథివీథికి ఓ బంకు వెలసింది. అంతే కాదండోయ్! ఇప్పుడు మా వూళ్ళో రిక్షాలు గూడా వున్నాయి..."

ఊరి పెరుగుదల ఆ గృహస్థుడికి హర్షదాయకం కావడంలో ఆశ్చర్యమేమీ లేదు. మీదు మిక్కిలి ఆయనకు వూళ్ళో అయిదారు స్వంత యిళ్ళున్నాయి. సినిమా థియేటరులో వాటా గూడా వుంది. ఆ వూళ్ళో ఎందరు మనుషులుంటే ఆయనకంత ఆనందం. కానీ పొరబాటున్నో గ్రహబాటున్నో ఆ వూరికివచ్చి ఒకటి రెండు రోజుల్లో వెళ్ళిపోనున్న మానవుడికి అదేమంత ఆనందదాయకం కాకపోవడం గూడా సహజమే. కానైతే లభ్యమైన విషయ పరిజ్ఞానం మాత్రం బాటసారి తన భుజానికి తగిలించుకున్న చద్దన్నం మూటలా ఎప్పుడో తప్పకుండా ఆదుకుంటుందన్నది పెద్ద అనుభవం. అందుకు తార్కాణంగా ఊరి చివరి కొనదాకా వీథుల్లో గస్తీ తిరిగి చివరకు రాత్రి ఎనిమిది గంటలప్పుడు యింటికి దారి తెలియక ఒకానొక శృంగాటకంలో నిలిచిపోయిన నాకు ఆ ఊళ్ళో రిక్షా లున్నాయన్న విషయం తటాలున స్ఫురణకు వచ్చింది.

కానీ ఒక సందేహం. సాయంత్రం అయిదు గంటలనుంచీ జరుగుతున్న పురవిహారంలో మచ్చుకైనా కనిపించని రిక్షాబండి ఇప్పుడు నా అవసరాన్ని గుర్తించగల దన్న నమ్మకమేమిటి? నమ్మకమైతే లేదుగానీ అదృష్టమంటూ ఒకటి లేకపోలేదు. ఈ ప్రపంచంలో కాకతాళీయంగా ఎలాంటి విచిత్ర సంఘటనలైనా జరిగే అవకాశాలున్నాయి. అదృష్టమో, కాకతాళీయమో, ఎలాగైతేనేమి పదిహేను నిమిషాలకల్లా ఓ రిక్షా ప్రత్యక్షమైంది.

బిక్కచూపులు చూస్తూ దిగాలుపడి వున్న వాలకాన్ని చప్పున పసిగట్టేసి నట్టున్నాడు రిక్షావాడు. "కూర్చోండి బాబూ! ఎక్కడికి వెళ్ళాలి మీరు?" అంటూ దగ్గరికి వచ్చేశాడు.

గమ్యస్థానం చెప్పాను.

"పాతచావడివీథా! ఎక్కడుందది" కళ్ళు చిన్నవిచేసి నొసలు చిట్లిస్తూ అతడు ప్రశ్నించాడు.

అతడలా ప్రశ్నించిన క్షణంలో నేను ఉలికిపడ్డాను. ఈ కంఠస్వరాన్నెక్కడో విన్నట్టుంది! ఇతగాణ్ణి ఎక్కడో చూచినట్టు గుర్తు! మబ్బుల గమిలో చిలిపితనాలు ఒలకబోసే మెరుపుతునకలాంటి పూర్వస్మృతి అది. ఆ స్మృతిని అందిపుచ్చుకోవాలన్న గట్టి ప్రయత్నంలో ప్రశ్నకు బదులు చెప్పుకోవాలన్న విషయం గూడా జ్ఞప్తికి వచ్చింది గాదు.

"ఎలా వెళ్ళాలో తెలియదా మీకు?" అతడే మళ్ళీ ప్రశ్నించాడు.

"అరవయ్యేళ్ళొచ్చినా నడిచి వెళ్ళగలిగేపాటి ఓపిక లేకపోలేదు. ఏ వైపుగా వెళ్ళాలన్నదే సమస్య" అన్నాను.

"ఏం చేద్దాం మరి! పోనీ కూచోండి. ఎవరినైనా అడిగితే అదే తెలుస్తుంది."

కూర్చున్నాను. మూడు చక్రాలబండి పరుగు లంకించుకుంది.

వెనుక వైపు నుంచి ఎంతసేపు చూచినా అతణ్ణి పోల్చుకోవడం దుస్తరం. ఉన్నదొకటే గత్యంతరం. "అలాగైతే నువ్వూ నాలాగే ఈ వూరికి క్రొత్తగా వచ్చావన్నమాట. అన్నట్టు ఈ వూళ్ళో ఎన్ని రిక్షాలున్నాయబ్బీ?" అంటూ సంభాషణకు ఉపక్రమించాను.

"ఎన్నో ఎక్కడివి? ముచ్చటగా ఓ అరడజను బళ్ళున్నాయి. అవైనా సెకండ్‌హాండు, తర్డ్‌హాండు బళ్ళు! ఓ ఆసామీ తీసుకొచ్చి ఈ వూళ్ళో పారేశాడు. మీరు మాకు కిరాయి డబ్బులిస్తే మేమాయనకు అద్దె చెల్లించుకుంటాము." తటాలున వెనుదిరిగి అడిగాడతడు– "మిగిలేదేమిటని అడగరే?"

నిజం చెప్పొద్దూ, నాకా వివరాలన్నీ తెలుసుకోవాలని లేదు. ఇతగాడు ఏ ఊరినుంచి ఇక్కడికి వచ్చాడు. ఎక్కడ, ఏ సందర్భంలో ఇతణ్ణి చూడ్డం తటస్థించి ఉంటుంది. ఇతణ్ణి

పోల్చుకోవాలన్న కుతూహలం నాలో క్షణక్షణానికి ఉద్ధృత మవుతున్న దెందుకు? ఎలా పోల్చుకోవడం ఇతణ్ణి?

కాలం గడిచిపోతోంది.

రిక్షా పరుగిడుతోంది.

ఎంతలేదన్నా అతనికి యాభై యేళ్ళుండకపోవు. పొట్టి క్రాపింగు, మామూలుగా సాహేబులు వాడుక చేసే లుంగీని చుట్టుకున్నాడు. కాకిచొక్కా తొడుక్కున్నాడు. నిండా మునిగిన తర్వాత చలిబాధకు వెరవని వైఖరిలాగా అతడి ముఖంలో ఏదో కర్కశత్వం వుంది. పూసలవెంట దారంలాగా అతడి మాటల్లో పెళుసుతనం వుంది. కారణమేమిటో సరిగ్గా చెప్పలేను గానీ అతడీ రకపు జీవితానికి అలవాటు పడినవాడులా లేదు. ఇతడు బ్రతికి చెడినవాడా? లేక చెడిపోయి ఇలా బ్రతుకుతున్నాడా?

ఆఖరుకొక నిర్ణయానికి వచ్చేశాను. ఈ ముసుగులో గుద్దులాటకు స్వస్తిచెప్పి 'అబ్బీ! నీ పేరేమిటి? ఎక్కడినుంచీ యిక్కడికి నీ రాక?' అని సూటిగా అడిగేస్తే?

అడగవచ్చు. కాని అతడు సజావుగా సమాధానం చెబుతాడో చెప్పడో.... ఒక వేళ చెప్పకపోయినా నాకు పెద్దగా నష్టమయ్యేదేముంది?

ప్రశ్న నాలుక చివరిదాకా వచ్చేసరికి రిక్షా ఆగిపోయింది. ఒక నిముషం తాళుకోమనిచెప్పి రిక్షావాడు వీధికొక వారగావున్న చెక్కలకొట్టును సమీపించాడు.

ఆ కొట్టు చాలా చిన్నది. అందులో వున్న వస్తువులు మరీ తక్కువ. సగానికి పైగా ఖాళీగానే వుందది. బుడ్డీ దీపపు గుడ్డి వెలుగులో కునికిపాట్లు పడుతున్న ఆ కొట్టు ఆసామికి గూడా యాభై యేళ్ళుంటాయి. బురద నీటిలో ప్రతిబింబంలా వున్న అతడి ముఖం రిక్షావాలా కనిపించగానే వికసించింది.

"నీ పనే హాయిగా వుందిరా బాబూ! చూస్తున్నావుగా! ఉదయం నుంచీ బేరాలు తగులుతూనే వున్నాయి నీకు! నాదేముంది. సాయంకాలం మూడుగంటల కనగా ఓ శాల్తీ వచ్చి అరపెట్టెడు సిగరెట్లు పట్టుకెళ్ళాడు. అప్పటి నుంచీ ఓ నయాపైసా చేతిలో పడివుంటే ఒట్టు! మంచో చెడో ఓ పడవలో ప్రయాణం చేస్తూ వచ్చాం యిందాకా! నడిమంతరపు సిరిలాంటి దేదైనా తగులుకుంటే జతగాణ్ణి మరచిపోవద్దు..."

కొట్టు ఆసామి యింకా మాట్లాడుతూనే వున్నాడు. రిక్షావాలా ఓ కట్ట బీడీలు కొనుక్కుని తిరిగివచ్చి తన ఆసనంపైన అధివసించాడు. చిత్రమేమిటంటే ఎలా వెళ్ళాలో వాకబు చేసి తెలుసుకోకపోయినా రిక్షా గురిపెట్టిన బాణంలా గమ్యస్థానం చేరుకోగలిగింది. రిక్షావాడికి తానాశించినంతకన్నా కాస్త ఎక్కువగానే ప్రతిఫలం ముట్టడంవల్ల యింటి గుమ్మం దగ్గర బేరాలాడుతూ నిల్చోవలసిన యిబ్బంది గూడా తప్పింది. భోజనాలవేళ మీరిపోతోందేమో, యింటిల్లిపాదీ అతిథిసత్తముడి రాకకోసం కాచుకుని కూచున్నారు. తొమ్మిదింటికల్లా భోజనాలు పూర్తికావచ్చాయి. ఏకరువు పెడుతున్న ఈ కార్యకలాపాలన్నీ యాంత్రికంగా జరిగిపోతున్నాయి. మనసు మాత్రం గత జీవిత సంఘటనల కొండకోనల్లో కురంగంలా విహరిస్తోంది.

* * *

పాతికేళ్ళ క్రిందట మండుటెండల తలబిరుసుతనాన్ని తగ్గించగలిగే పాటి తొలి ముంగారు వానలకోసం మానవులు ఎదురుచూస్తున్న ఒకానొక గ్రీష్మకాలంలో ప్రారంభమవుతుందీ కథ. ఆ రోజు ఉదయం రంగసముద్రంలో జిల్లా బోర్డు మాధ్యమిక పాఠశాలకు ప్రారంభోత్సవం జరిగింది. రంగసముద్రం పెద్ద గ్రామం. చుట్టూరా దట్టంగా

కొబ్బరి తోటలున్నాయి. గ్రామంలో ఉత్సాహవంతులైన పెద్ద మనుషులున్నారు. దండిగా కొబ్బరి మట్టలు తెప్పించి వాళ్ళు బడికోసమని కొత్తగా కట్టిన కట్టడం ఎదుట పెద్దగా పందిరి వేయించారు. బళ్ళలో యిసుక తెప్పించి పందిరి క్రింద పోయించారు. జిల్లా కలెక్టరుగారు, విద్యాశాఖాధికారిగారు సభలో ఉపన్యసించి, లాంఛనంగా పాఠశాలను ప్రారంభించి, ఉదయం పది పందకొండు గంటలకల్లా వెళ్ళిపోయారు. మునసబుగారింటి నుంచీ కారియర్‌లో భోజనం వచ్చింది. భోజనంచేసి చేయి కడుక్కుంటూ వుండగా నాకోసం ఎవరో వచ్చారని తెలిసింది. ఎవరై వుంటారా అని వితర్కించుకుంటూ వెలుపలికి వచ్చాను. పందిరి క్రింద గుంజకానుకుని నిల్చున్న ఓ యువతి కనిపించింది. కట్టుకున్న తెల్లటిచీరలో, తొడుక్కున్న ఎర్రటి రవికలో ఆమె పుండరీక పుష్పంలా వుంది. రాయంచ చుంచువువల్ల కాడదగ్గర గాయం తిని ఒక్కింత వాడిపోయి అప్పుడే తేరుకుంటున్న అల్లితామర పువ్వులా ఎండలో రోడ్డుదగ్గరనుంచీ నాలుగు ఫర్లాంగుల దూరం నడిచిరావడంతో ముంగురులు చెదిరిపోయి ఆమె ముఖం వాడిపోయింది. అంగసౌష్ఠవం ద్వారా ఆమె శారీరకారోగ్యాన్నీ, కళ్ళల్లో చిప్పిలుతున్న కాంతుల్ని బట్టి మానసికారోగ్యాన్నీ యిట్టే పోల్చుకోవచ్చు. ఇక లేదని అంచనా వేసినా ఆమె వయస్సు యిరవైరెండుకు మించినట్టు తోచదు. ద్వారం దగ్గర నేను కనిపించగానే చేతులు జోడించి నమస్కరించింది. ఎందుకు, ఏమిటి, ఎవరు అన్న ప్రశ్నలు నా గొంతుకలో తారాడుతుండగానే చేతిసంచీలో నుంచీ ఓ కాగితం పైకి తీసింది.

"ఈ రోజుదయమే నన్నిక్కడికి వెళ్ళమని అపాయింట్‌మెంట్ ఆర్డరు చేతికిచ్చారు. మీ కాపీ పోస్టులో వస్తుంది. అందాకా వేచి చూచినాసరే, ఇప్పుడే డ్యూటీలో చేర్చుకున్నా సరే– ఏం చేసినా మీ యిష్టం!"

"మిమ్మల్ని ఈ స్కూల్లో వేశారన్నమాట?" ఆశ్చర్యంతో ప్రశ్నించాను.

"ఇదివరకొక ఎయిడెడ్ స్కూల్లో పనిచేసేదాన్ని! జిల్లాబోర్డు ఉద్యోగానికి యిదే ప్రథమం. రంగసముద్రం చాలా మంచివూరన్నారు. పైగా పి.ఏ.గారు మిమ్మల్ని గురించి కూడా చెప్పారు..."

"ఏమని చెప్పారు?"

"ఆయన చెప్పిందల్లా నేను చెబితే అదంతా పొగడ్తక్రిందికే వస్తుంది. ముక్తసరిగా చెప్పాలంటే ఆయన మీరు చాలా మంచివారన్నారు. మీ దగ్గర పనిచేసే అదృష్టం అందరికీ దొరికేదికాదని కూడా అన్నారు..."

"కొంపదీసి మీరాయన మాటల్ని నమ్మేశారా ఏమిటి?"

"అబ్బే, అలా తొందరపడే స్వభావంకాదు నాది. కానీ యిక్కడికి వచ్చి మీతో మాట్లాడిన తర్వాత ఈ కొద్దిపాటి పరిచయంతో ఆయన మాటల్ని నమ్మవచ్చుననే అనిపిస్తోంది..."

"భలే వారే మీరు..." నవ్వుతూ ఆమె తీసుకొచ్చిన జిల్లా బోర్డువారి ఉత్తరువుకేసి చూచాను. దాని మూలంగా ఆమెను గురించి నాకు తెలిసిన వివరాలు చాలా తక్కువ. లేదంటే ఒక ముఖ్యమైన వర్తమానం మాత్రం తెలిసింది. ఆమె పేరు శకుంతల.

"మరిప్పుడు మీకు భోజనం?" అడిగాను.

"రెండు పూటలకు చాలేటట్లుగా తెచ్చుకున్నాను. రేపటినుంచీ వంట చేసుకుంటాను. నాకోసం మీరొక గది చూపెట్టగలిగితే చాలు..."

అలాగైతే నాకంటే ఆవిడ పరిస్థితే నయమన్నమాట! శ్రీమతిగారు రెండో కాన్పుకోసం పుట్టింటికి వెళ్ళిన రోజులు. ప్రసవమైన తరువాత మూడు మాసాలకుగానీ తిరిగిరాదు. అప్పటివరకు నాకావూళ్ళో తిండికి రికాణా ఎలాగో అంతుపట్టడం లేదు.

రంగసముద్రం మునసబుగారు శకుంతలకోసం ఓ పూరింటిని ఖాళీ చేయించి నివాసయోగ్యంగా రూపొందించారు. స్కూలు పదిగంటలకైతే ఆమె తొమ్మిది నలభైకల్లా వచ్చేసేది. క్లాసులో ప్రవేశించగానే పాఠం ప్రారంభించేది. పని పూర్తికాగానే తలవంచుకుని తనదారంట తాను యింటికి వెళ్ళిపోయేది. ఉద్యోగానికి సంబంధించిన విషయాల్లో ఆమెను వేలెత్తి చూపడానికి గానీ, సలహాలు యివ్వడానికిగానీ అవకాశముండేది గాదు.

రోజులు గడిచిపోతున్నాయి.

చాల మంచి వూరన్న బిరుదమిచ్చి పి.ఎ.గారు రంగసముద్రాన్ని మన్నన చేశారని చెప్పింది శకుంతల. మొదట మొదట నాకూ అలాంటి అభిప్రాయమే కలిగింది. పైగా నోరు మంచిదైతే వూరు మంచిదవుతుందని చెబుతారు గూడా. శకుంతల నోరు మంచిదవునో కాదో నాకు తెలియదు. కానైతే ఆమె సూటిగా, మితంగా మాట్లాడుతుంది. అందచందాలతో, విద్యావివేకాలతో బాటుగా ఆ మితభాషిత్వం గూడా ఆమెకు సంబంధించిన ఆకర్షణల్లో ఒకటిగా పరిణమించింది. ఆమె పెదవి కదిపితే నాగామృతాన్ని గ్రోలాలనీ, నవ్వితే ముత్యాలు ఏరుకోవాలని ఎందరెందరు ఆకాంక్షించారో నేను చెప్పలేను! లోకం ద్వంద్వ ప్రవృత్తులకు నిలయం. వెలుగువెంట చీకటిలాగా, మంచీచెడూ ఒకదానివెంట ఒకటి వుండక తప్పదు. యువతీ, సౌందర్యవతీ శకుంతల. హాయిగా పెళ్ళి చేసుకుని సాంసారిక జీవితమన్న కంచుకోటలో సురక్షితంగా కూర్చోకుండా ఆమె ఈ సంఘంలో ఒంటరిగా, నిర్భయంగా ఎలా సంచరించగలుగుతోంది? ఎంతగా ఆలోచించినా ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం తోచేది గాదు. ఐనా యిలాంటి ఎడతెగని ఆలోచనలవల్ల శకుంతలకైనా, నాకైనా ఒరగబోయే దేముందిగనుక? ఏది ఎలా జరగాలో అలాగే జరిగి తీరుతుంది. పాఠశాల సక్రమంగా నిర్వహింపబడడం వరకే ప్రధానోపాధ్యాయుడి బాధ్యత. అందులో పనిచేస్తున్న వారి వ్యక్తిగత గుణశీలాలను గురించిన చర్చ అతనికి అనవసరము, అప్రస్తుతంగూడా!

కానీ ఒక వ్యక్తిపైన వేరొకవ్యక్తి, ఒక విషయంపైన వేరొక విషయం ఆధారపడి ఏ వ్యక్తిగానీ, ఏ విషయంగానీ తనంతట తానుగా జీవించడానికి వీల్లేని ఈ ప్రపంచంలో కథ లేర్పడడానికి హేతువులు సైతం తమంతట తాముగా ఉప్పతిల్లకపోవు! ఆ ఊరు మీదుగా పట్టణానికి వెళ్ళే బస్సులో స్వగ్రామం నుంచీ భోజనం వచ్చే ఏర్పాటు చేసుకున్నాను. బస్సుల రాకపోకలు కేవలం మానవుల అదృష్ట దురదృష్టాలకు సంబంధించినవి. గతుకుల రోడ్డుపైన ఆ బస్సు వస్తే వచ్చేది. లేకుంటే ఎక్కడో శుభ్రంగా ఆగిపోయేది. బస్సు రాదనీ, ఆ పూటకిక తిండిలేదనీ తేలిపోయిన పరిస్థితిలో నన్ను పస్తుగా వదిలిపెట్టి శకుంతల ఇంటికి వెళ్ళలేకపోయేది. "రండి మాష్టరుగారూ! ఉన్న భోజనం మీకు పెట్టి నేను కావలిస్తే మళ్ళీ చేసుకోగలను. ఐనా ఎంతసేపు పొయ్యి ముట్టిస్తే పదినిముషాల్లో వంటయిపోతుంది" అంటూ పట్టుబట్టి కూర్చునేది. అప్పటికీ పిలిచినప్పుడల్లా నేనామెకు అతిథిగా దాపురించే వాణ్ణిగాను. గత్యంతరంలేక నేనప్పుడప్పుడు ఆమె ఆహ్వానాన్ని అంగీకరింపవలసి వచ్చేది. ఆ మాత్రానికే ఊహాపోహలు రగులుకోగలవని కలగని ఉన్నట్లయితే నేనలాంటి పనికి సాహసించేవాణ్ణిగాను.

ఊహలు గాలి లాంటివి. అపోహలు వెదురుపొదల లాంటివి. ఒకదానికొకటి తోడైతే ఓ విచిత్ర ధ్వని ప్రారంభమవుతుంది. వెదుళ్ళ రాపిడిలోనుంచీ నిప్పురవ్వలు పుట్టుకొచ్చి కార్చిచ్చు వ్యాపించడం గూడా అసంభవమేమీ కాదు.

నవాబుల దొరతనం దగ్గరినుంచీ పాళేగార్ల పాలన క్రింద ఉండిన గ్రామం రంగసముద్రం. ఈ కథాకాలం నాటికి పాళేగార్ల మందిరాలు భూత గృహాలు. ఒక దొర హయాం సన్నగిల్లితే వేరొక దొర బావుటలా పైకి లేవడం చరిత్రలో ప్రసిద్ధం. సూరపరాజుగారు రంగసముద్రానికి ఏలికగాదు. కానీ ఆయన ఏలుబడి అప్రతిహతంగా పాతికేళ్ళపాటు సాగినమాట నిజం! ఆయనాడిందే మాట. గీచిందే గీటు. అంతకుమించి దబాయించడానికి వీలుండేదిగాదు. రంగ సముద్రంలో నా ఉద్యోగ జీవితం ప్రారంభమయ్యేనాటికి ఆయన లేచి నడయాడగలిగిన స్థితిలో లేదు. జరాభారం పైబడకపోయినా, పక్షవాతం ఒకటి బాగా కృంగదీయడంతో ఆయన బాహ్య ప్రపంచం పాలిటికి ఉన్నా లేనివాడయ్యాడు. తండ్రిగారి తక్తు పైన కూర్చోడానికి అప్పుడప్పుడే అలవాటుపడుతున్న నరసింహులు మాత్రం గ్రామంలో తరచుగా కనిపించేవాడు. తండ్రికొక్కడే కొడుకు నరసింహులు. మితిమీరిన గారాబం క్రింద శారీరక వికాసం జరిగినంతగా మనసు వికసించకపోయేసరికి అతడొక విచిత్ర ప్రాణిగా తయారయ్యాడు. ఆశించకమునుపే సంక్రమించిన పెద్దరికపు మైకంలో అతడు అడుగడుగునా తూలిపోవడం, అతడలా తూలిపోయిన సంఘటనలను కథలుగా చెప్పుకుని ఆ వూళ్ళో ఉన్న బుద్ధిమంతులు ఆనందించడం - యిదొక పరిపాటిగా పరిణమించిందని గూడా చెప్పవచ్చు. కానీ యిక్కడ చెప్పవచ్చిందేమిటంటే పూటుగా తిని కండలు పెంచుకుని చేయదగిన పనేదీ స్ఫురించక గోళ్ళు గిళ్ళుకుంటున్న నరసింహులు తన ధ్యాసను శకుంతల పైకి మళ్ళిస్తున్నాడన్న విషయం మాత్రం నాకు కాస్త ఆలస్యంగా తెలిసింది. ఓ రోజు తెల్లవారేసరికి ఊరంతా గగ్గోలుగా ఉంది. ఎవరినోట విన్నా ఒకటే కథ. అర్ధరాత్రి కాబోతుండగా "దొంగ దొంగ" అంటూ కేకలు వినిపించాయి. గ్రామస్తులు కొందరు ఉలికిపడి లేచి చేతికి దొరికిన కర్రలూ, కటారులూ తీసుకుని బయటి కొచ్చేశారు. నడివీధిలో నిలబడి ఉంది శకుంతల. ఎక్కడ, ఎక్కడ అన్న ప్రశ్నలు ఆమె చుట్టూరా ముసురుకున్నాయి. పెదవులైతే కంపిస్తున్నాయి గానీ శకుంతల నోట మాట పెకలడంలేదు. ఉన్నాడు, లోపలున్నాడు అన్నట్టుగా ఆమె ఇంటివైపు చూస్తోంది. గొళ్ళెం తీసి తలుపు తెరిచి ద్వారానికి అడ్డంగా నిల్చున్నారు గ్రామస్తులు. మంచి మాటలతో బయటికి వస్తే సరేసరి లేకుంటే తామే లోపల ప్రవేశించి ఒళ్ళంతా హూనం చేయగలమని దొంగకు అల్టిమేటమ్ జారీ చేశారు. వాళ్ళంతపని చేసినా చేయగలరనుకున్నాడేమో, ఆ దొంగ తటాలున బయటికి వచ్చి తప్పించుకుని పారిపోజూచాడు. కానీ అతడి దురదృష్టంకొద్దీ ఆయుధపాణులైన గ్రామస్తులు అప్రమత్తులుగా ఉన్నారు. వాళ్ళ ఆయుధాలు ఒక్కుమ్మడిగా దొంగపైన మోహరించాయి. ఆ అలజడిలో దొంగ ముఖం నిండుకూ కప్పుకున్న ముసుగు కాస్తా వూడిపోయింది. ఊడిపోగా తెలిసింది - అతడు దొంగ కాదు, చిన్నదొర: సూరపరాజుగారి కుమారరత్నం!

మరునాటి ఉదయం రిజిష్టరులో సంతకము చేస్తోంది శకుంతల - "భారతదేశం వీర నారీమణులకు పుట్టినిల్లని చెబితే ఏమిటో ననుకునేవాణ్ణి! ఆ మాటలో నిజం లేకపోలేదన్నమాట?" అంటూ ఆమెకొక కాంప్లిమెంటు బహూకరించాను.

వివరించింది శకుంతల - రాత్రి పది పదకొండు గంటలప్పుడు తనేమో దీపం దగ్గర కూర్చుని చదువుకుంటూ ఉందట. తలుపుపైన మెల్లగా సవ్వడి వినవచ్చింది. గడియతీసి తలుపు తెరిచిన క్షణంలో శకుంతల స్తబ్ధురాలై పోయింది. ద్వారానికి అవతలివైపు నిల్చున్న వ్యక్తి నరసింహులు! శకుంతల అలా మ్రాన్పడి చూస్తుండగానే నరసింహులు లోపలికి వచ్చేశాడు. ఏం చేస్తుంది శకుంతల? అదృష్టవశాత్తు ఆమె బుర్రలో ఓ ఊహ మెరిసింది. లేడిపిల్లలా ఒక అడుగులో బయటికి దూకి ఆమె తలుపులు మూసి చిలుకు తగిలించేసింది.

ఆ తరువాత జరిగినకథ అందరూ వెండితెరపైన ఆనందించినదే!

"ధైర్య సాహసాల మాట దేవుడెరుగుగానీ యిందుమూలంగా బలవద్విరోధాన్ని కొని తెచ్చుకున్నట్లయింది..." అంటూ వేగంగా నిట్టూర్చింది శకుంతల.

దీనంగా దిగులుగా చిన్నబోయిన శకుంతల ముఖాన్ని చూస్తూ ఖిన్నుడనైపోయాను.

నూలువుండలాంటి జీవితంలో ఒకచోట ఏర్పడిన చిక్కు అలాంటి మరికొన్ని చిక్కులకు దారితీస్తుంది. శకుంతల విషయంలో గూడా జరిగిందదే! నరసింహులు చాటునా, మాటునా పొంచి వుండి తనపైకి నిశిత వీక్షణాలు బరపుతున్నాడని చెబుతుండేది శకుంతల. అడపాదడపా అతగాడి క్రూర వీక్షణాలు నన్ను సైతం వెంటాడుతుండేవి. అంగబలానికీ, అర్థబలానికీ కొదువలేనివాడు నరసింహులు. మీదు మిక్కిలి అతడప్పుడు కుపిత వ్యాఘ్రంలా రొప్పుతున్నాడు. దండతాడిత భుజంగంలా బుసలు పెడుతున్నాడు. అతడేం చేయదల్చుకున్నా చేయగలడు! కానీ ఏం చేస్తాడు? జీవితంలోకి చొచ్చుకొని రాగల చిక్కుల స్వరూపాన్ని గురించి ముందుగా ఊహించలేని మానవుడు నిజంగా దురదృష్టవంతుడు.

కానీ ఏ మాట కామాటే చెప్పుకోవాలి. నరసింహులు పల్లెటూరి పొలిమేరలు దాటి ఎరుగనివాడు. బాహ్య ప్రవర్తనలో లాగానే అతడు మనసులో సైతం మోటువాడు. ఒక వ్యక్తి పైన అతనికి ద్వేషం కలిగినప్పుడు, కక్షను తీర్చుకోడానికి అతనికి తెలిసిన ఉపాయం ఒక్కటే! అతడు బడితెపూజ చేయగలడు. లేదా చేయించగలడు. అంతేగానీ చెట్టు అలా ఉండగానే వేళ్ళను తెంచివేసే నాజూకు తరహా ప్రతీకార చర్యలు అతడికి చేతకావు. ఎంతగా మోటువాడైనా శకుంతలపైన పశుబలం ప్రదర్శించాలన్న బుద్ధి నరసింహులుకు పుట్టింది గాదు. అతనిలో రగులుకున్న నిప్పు కాలక్రమాన చప్పబడి చల్లారిపోయే అవకాశం సైతం లేకపోలేదు. కానీ అలాంటి మంచి పరిణామానికి విధి అనుకూలించిందిగాదు. పులి మీద పుట్రలా ఉన్న అగ్నికి లేని ఆజ్యం ఒకటి తోడైనట్టుగా అప్పుడొక కొత్తవ్యక్తి రంగంలో ప్రవేశించాడు.

అతడి పేరు రామ్మూర్తి. బాంధవ్యరీత్యా శకుంతలకు వేలు విడిచిన మేనత్త కొడుకు. ఆడబిడ్డ పుట్టగానే యిది ఫలానా వాడి పెళ్ళామన్న దురాలోచనకు పూనుకోవడం పెద్దల సాంప్రదాయం. పెద్దవాళ్ళ వూహను పురస్కరించుకొని, తదనంతరం దోహద క్రియగా శకుంతలకు ప్రేమలేఖలు వ్రాయటం ప్రారంభించాడు రామ్మూర్తి.

వ్రాసినంత కాలం వ్రాశాడు. కానీ ఎంతకూ ఇవతలవైపు నుంచీ రెస్పాన్సు లేకపోయేసరికి అతడు సరిక్రొత్త పద్ధతులకోసం అన్వేషింపసాగాడు. ఓరోజు టపా చూస్తూండగా నాకో ఉత్తరం కనిపించింది. ఒకానొక అపరిచితుడు నా పేరిట వ్రాసిన ఆ ఉత్తరం నాకెంతో ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించింది నా మంచితనాన్ని అతగాడికెవరో తెలివిడి

చేశారట! అంతటి మంచివాణ్ణి కనుక నేను శకుంతలను కంటికి రెప్పలా కాపాడగలనట! ఆ నమ్మకంతోనే తాను నిశ్చింతగా ఉండగలుగుతున్నాడట!

ఆ ఉత్తరాన్ని శకుంతలకు చూపించడం మినహాగా నేను చేయగలిగిందేముంది? అదేపని చేశాను. అడవిలోని పచ్చికను మేస్తూ, సెలయేటి నీళ్ళు త్రాగుతూ తన బ్రతుకు తాను బ్రతికే లేడిపిల్లలకోసం ఉరులొడ్డడం వేటగాడి సహజగుణం. సమాజంలో అందమైన యువతి బ్రతుకు అంతకంటే పదిలంగా ఉన్నట్టు లేదు. తనపట్ల యింతగా చొరవ దీసుకుంటున్న రామ్మూర్తి, మరెంతటి పనికైనా వెనుదీయడేమోనన్న వూహతో కంపించిపోతుంది శకుంతల.

"ఇతగాడి కెవరూ గడ్డిపెట్టేవాళ్ళు లేరా?" అని నేనే ప్రశ్నించాను.

"ఎవరున్నారు మేష్టరుగారూ? ఉన్నా అతడెవరి మాట వినిపించుకుంటాడు గనుక? తండ్రి లేడు. తల్లి మాత్రం ఉంది. ఆ తల్లికీ ఇతడొక్కడే కొడుకు. సెకండ్ ఫారం దాకా చదువుకున్నాడు. ఆ తరువాత జులాయిగా వూళ్ళ వెంట తిరిగాడు. పేకాటలో నిపుణుడు. గంటకొక సిగరెట్టు పెట్టె కాల్చేస్తాడు. డబ్బు కావలసినప్పుడల్లా ఇంటికి వచ్చి చెంబు తప్పేలాలాంటి వేవైనా దొరికితే అయినకాడికీ అమ్మేస్తాడు. ఇదేమని అడిగితే తల్లిపైన చేయి చేసుకుంటాడు. ముసలావిడ పెంకులెగిరిపోయేటట్టుగా ఏడుస్తుంది. ఇతడేమో అయిపు లేకుండా పారిపోతాడు. ఆ మధ్య ఏం జరిగిందో నాకైతే సరిగ్గా తెలియదు కానీ, అదేదో స్టేషనులో జేబులు కత్తిరించాడని, ఆరు వారాలపాటు జైల్లో ఉండి వచ్చాడనీ చెప్పుకున్నారు...."

సదరు రామ్మూర్తి పొడుగ్గా పైజామా వేసుకుని, ఆజానుపర్యంతంగా జుబ్బాతొడుక్కొని, మెడకు రుమాలు చుట్టుకుని నొక్కుల క్రాపింగుతో వూళ్ళోకి దిగాడన్న వార్త ఓ రోజు ఉదయం నా చెవిదాకా వచ్చింది.

పల్లెటూరి వాతావరణంలో ఎలాంటి చిన్న సంఘటనైనా పెద్ద సంచలనానికి దారి తీస్తుంది. రామూర్తి రాక, అతడిపట్ల శకుంతల ప్రకటించిన వైముఖ్యం మున్నగు విషయాలు గ్రామస్తుల కాలక్షేపానికి మేతగా ఉపకరించాయి. వూళ్ళోకి వచ్చిన కొద్ది సేపటికే రామ్మూర్తికి కొందరు సానుభూతిపరులు ఏర్పడ్డారు. ఆ సానుభూతిపరుల సమాఖ్యకు నరసింహులు నాయకత్వం వహించాడు. శకుంతల మూలంగా రామ్మూర్తికేదో అన్యాయం జరిగిందన్న అబద్ధం పదుగురి నోళ్ళల్లో నాని, అదొక నిజంగా చలామణి కాసాగింది. జరిగిన అన్యాయానికి రామ్మూర్తి ప్రతీకారం చేయదలచుకుంటే అందుకు తన తోడ్పాటు పూర్తిగా వుంటుందని నరసింహులు బాహాటంగానే చెప్పుకోసాగాడు.

ఈసారి వ్యూహ రచనకు ఉపక్రమించినవాడు రామ్మూర్తి. పదివూళ్ళు తిరిగి పదిచోట్ల తన్నులు తిని, ఆ విధంగా సంపాదించిన తెలివి తేటలు రామ్మూర్తికి పుష్కలంగా ఉన్నాయి. కేవలం శకుంతలను సాధించడానికేగాక, మరికొన్ని స్వంత ప్రయోజనాలకోసం గూడా నరసింహులును వాడుకోవచ్చునని రామ్మూర్తి అనతి కాలంలోనే గ్రహించాడు. నరసింహులుకు తెలియనిది ప్రపంచం. తనకు లేనిది డబ్బు. రామ్మూర్తి మొదటిపనిగా నరసింహుల్ని నాలుగూళ్ళు తిప్పించాడు. బయస్కోపులు చూపించాడు. జూదాల్లో కూర్చోబెట్టి లాటరీలో రుచి కలిగించాడు. మాదక పదార్థం లాంటిది రామూర్తి స్నేహం. ఆ స్నేహంలో కొత్తలోకాలు కనిపించినకొద్దీ, కొత్త రుచులు అనుభవానికి వచ్చినకొద్దీ, ఉప్పు కారం లేని తన బ్రతుక్కు ఉజ్వలమైన భవిష్యత్తును చూపించేస్తున్న మార్గదర్శకుడిగా

రామ్మూర్తిని నరసింహులు ఆరాధించసాగాడు. నరసింహుల్ని పూర్తిగా తన ప్రభావంలోకి లాక్కున్న మరుక్షణంలో రామూర్తి తన వ్యూహానికి శ్రీకారం చుట్టాడు. వూళ్ళో లెక్కలేనని కట్టు కథలు అల్లుకోసాగాయి. పాఠశాల ప్రాంగణంనుంచీ ఈవలికివస్తే ఏ మారుపేరు వినిపిస్తుందోనని భయపడడం ఊపిరి పీల్చడంలా సహజమైపోయింది. గ్రామంలో కొత్తగా నెలకొన్న విద్యాసంస్థలపట్ల అత్యంత శ్రద్ధాసక్తులు ప్రకటించిన పెద్దమనుషులు సైతం ఒక్కరొక్కరుగా బడివైపు రావడం మానేశారు. దారిలో ఎక్కడైనా ఎదురైతే ముభావంగా చూచీ చూడనట్టుగా వెళ్ళిపోయేటంతవరకూ వాళ్ళు ప్రధానోపాధ్యాయుడి పొలకువలను కంటగించుకోసాగారు.

తల పైకెత్తి సూటిగా శకుంతల ముఖంలోకి చూడలేకపోయేవాణ్ణి నేను. ఆమె గూడా వీలైనంతవరకూ నా ఎదుట పడకుండా ముఖం చాటు వేసుకుని తిరగడానికే ప్రయత్నించేది. కానీ నేను హెడ్మాస్టరనుగా, ఆమె అసిస్టెంటుగా పని చేయవలసిన పరిస్థితిలో ఒకరినొకరు కలుసుకోకపోవడం, మాట్లాడుకోకపోవడం ఎలా సాధ్యమవుతుంది. పైకెంత ప్రశాంతంగా ఉండాలని ప్రయత్నించినా హృదయాల్లో బడబాగ్ని ప్రజ్వరిల్లుతుంది. నా ప్రవర్తనతో గానీ, శకుంతల ప్రవర్తనతోగానీ ప్రమేయం లేకుండా యింతదూరం యిలా కొనసాగిన ఈ కథ ఎలా అంతమవుతుందో నాకు తెలిసేది కాదు...

ఏవో సెలవులొచ్చాయి. స్వగ్రామం వెళ్ళాను. ఆపాటికి శ్రీమతి గూడా పుట్టింటినుంచీ తిరిగిరావడం జరిగింది. కంటికి కనిపించడమేగానీ ఆవిడ పెదవి కదపదు. ఏమిటీ విడ్డూరం. మూగది కాదే! అలుక వహించడానికి కారణం కన్పట్టదే! మరొకవైపున నాన్నగారి ధోరణిగూడా అదొక రకంగా వుంది. ముఖం కందగడ్డలా చేసుకున్నారాయన. పలకరించడానికి వెళ్ళినప్పుడల్లా చూపులు భూపతనం కాగా పెదముఖం పెడుతున్నారు. తప్పుచేసినా, ఒప్పుచేసినా బిడ్డను బిడ్డగా చూచే స్వభావం ఒక్క తల్లికి మాత్రమే ఉందేమో! అమ్మద్వారా అసలు సంగతి తెలిసింది. ఇక్కడ నాన్నగారి పేరిటకొకటి, అక్కడ మామగారి పేరిటకొకటి, ఆకాశరామన్న ఉత్తరాలు వచ్చాయట! "అమ్మాయి ఆ జాబుల్ని పెట్టెలో భద్రపరచుకుందిరా బాబూ! ఏం చెప్పుకొంటావో మరి" అంటూ అమ్మ ఆలోచించుకోడానికి నాకొక అవకాశం మాత్రం ఇవ్వగలిగింది. ఐనా చెప్పి ఒప్పించడానికి విషయం పాఠమూను, అవతలి వ్యక్తులు విద్యార్థులూగారు. ఐనా ప్రయత్నించి చూచాను. సత్ఫలితంగా కనిపించకపోగా కింకర్తవ్యతా విమూఢత మాత్రం మిగిలింది.

అంచెలంచెలుగా కొనసాగుతున్న రామ్మూర్తి వ్యూహంలో ఆఖరు ఘట్టం రంగసముద్రం తిరిగి వెళ్ళేసరికి నా కోసం కాచుకుని వుంది.

బొగ్గులకోసం కల్పతరువును పొడవడం గొప్ప దోషమంటారు. ఆ బొగ్గులతో తెల్లటి గోడలను ఖరాబు చేయడం అంత పెద్ద దోషం కాకపోవచ్చు. కానీ మకిలి అక్కరాలతో వ్యక్తుల గుణశీలాలపైన మాసిపోని మాలిన్యం పూయడానికి ప్రయత్నించడం తక్కువ శ్రమతో ఎక్కువ ఫలితాన్ని ఆశించడానికి వీలున్న సులభోపాయం. బస్సు స్టాండులో దిగి నప్పటినుంచీ, పాఠశాలలో అడుగు పెట్టే దాకా దారిలో కనిపించిన ప్రతి తెల్లటి గోడా ఆహ్వానం చేయడానికే పూనుకొంటే కుమిలికుమిలి లోలోపల ఏడవడంకన్నా ఈ మందభాగ్యుడు చేయగలిగిందేముంది.

ఆఫీసు రూంలో ప్రవేశించాను. ఉద్యోగానికి రాజీనామా యిస్తూ శకుంతల వ్రాసుకున్న కాగితం టేబులుపైన కనిపించింది.

చదివి ముగించేసరికి మెల్లగా లోపలికి వస్తున్న శకుంతల కనిపించింది.

శకుంతలను నేను చూడడం అదే ఆఖరుసారి. ఆమె ముఖంలో శోకం గిరికీలు తిరుగుతోంది. శకుంతల ఆడది. ఏడ్చినా ఆమెకు చెల్లు! మగవాణ్ణి. ఎలాంటి దుర్ఘటన ఎదురైనా గరళంలా దిగమ్రింగి గాంభీర్యం వెలార్చవలసినవాణ్ణి. ఆమాత్రం పనైతే చేయగలిగాను. ఓదార్చగలిగేపాటి నిర్భరం లేకపోయింది.

"మీరు రాకమునుపే వెళ్ళిపోదా మనుకున్నాను. కాని చెప్పకుండా వెళ్తే అదొక వెలితిగా ఉంటుందేమో ననిపించింది..."

ఒక నిమిషం నిశ్శబ్దంగా గడిచిపోయింది.

"పి.ఎ.గారు రంగసముద్రం మంచి వూరన్నారు. మిమ్మల్ని గురించి చెప్పిన మాట మాత్రం తలక్రిందులైంది. నా గ్రహచారానికి ఎవరేం చేయగలరుగానీ, నా మూలంగా మీకున్న మంచి పేరుకు కూడా దెబ్బ తగిలింది. అందుకు మీరు నన్ను మన్నిస్తారా మేష్టరుగారూ?"

ఎప్పుడు చేయవలసిన పని అప్పుడు చేయకపోతే, ఎప్పుడు చెప్పవలసిన మాట అప్పుడు చెప్పకపోతే జరిగిన పొరబాటుకోసం జీవితాంతం విచారించవలసి ఉంటుంది. ఒక దాని తరువాత ఒకటి తగిలిన దారుణాఘాతాల తాకిడికి బుద్ధిస్తబ్ధమై పోవడంవల్లనే గావచ్చు, శకుంతల కేం చెప్పుకోవాలో తోచిందిగాదు. కాకపోతే నేను శకుంతలను మన్నించవలసిన ప్రమేయం ఏముంది? ఆమె ఏం నేరం చేసిందని? కొన్ని పరిస్థితులు, కొందరు వ్యక్తులు కూడబలుక్కుని ఆరోపించిన చేయని నేరం ఏదైతే ఉందో, దానివల్ల ఎక్కువగా నష్టపోయిన వ్యక్తి శకుంతల. వేశ్యల్ని పోషించడం మగసిరికి పట్టాభిషేకంగా తలపోసిన ఈ సమాజంలో మగవాడి దుశ్శీలతను గురించి అంతగా పట్టించుకునేవాళ్ళు లేరు. శకుంతల జీవితమంతా యికముందే ఉంది. ఆదిలోనే ఏర్పడిన ఈ హంసపాదును ఆమె ఎలా చెరుపుకోగలుగుతోంది? ఎన్నాళ్ళకు చెరుపుకోగలుగుతుంది?

జరిగిన అనర్థాల కన్నింటికీ తన గ్రహచారమే కారణమన్న ఓదార్పుతో జీవితంలో ఓ విషాదాధ్యాయాన్ని ముగించి, మళ్ళీ కనుపిస్తుందనుకోడానికి ఆస్కారం లేకుండా ఎక్కడికో వెళ్ళిపోతున్న అబల సమక్షంలో నా సబలత్వానికి మూగతనం సిద్ధించింది.

శకుంతల చెప్పుకపోతోంది.

"మూడు మాసాలనాడే అనిపించింది – ఈ ఉద్యోగానికి స్వస్తిచెప్పి ఇక్కడి నుంచి వెళ్ళిపోవడమే శ్రేయస్కరమని! కానీ వెళ్ళలేకపోయాను. కారణం చెప్పమంటారా మేష్టరుగారూ? దీనితో నా కవసరం ఉంది. నాకోసమని కాదు – మా నాన్నగారు పదేళ్ళప్పుడే పోయారు. తల్లి వినా పెద్ద దిక్కులేదు. ఒక్క చెల్లె వుంది ఇద్దరు తమ్ముళ్ళున్నారు. పిల్లలు చదువుకుంటున్నారు. వాళ్ళ బ్రతుకులు తిన్నగా గడవడానికి నా జీతపురాళ్ళు మినహాగా మరే ఆధారమూ లేదు. ఉద్యోగం వూడిపోతే ఏమవుతుంది? ఎక్కడో ప్రమాదం జరిగితే ఎక్కడి రైళ్ళు అక్కడే ఆగిపోవడంలేదా మేష్టరుగారూ? అలాంటిదే జరుగుతుంది. ఐనా మార్గాంతరం లేకపోయింది..."

డగ్గుత్తిక మాట్లాడనిచ్చింది గాదు. బహుశా ఆ విరామంలో శకుంతల కన్నీటిని తుడుచుకుని ఉంటుంది.

"భగవంతుడి సృష్టిలో ఎలాంటి అల్పప్రాణికైనా తన అంతస్తుకు తగినంతలో ఆశలు ఆశయాలు ఉండటంలేదా మేష్టరుగారూ?నాకూ అలాగే కొన్ని కోరికలుండేవి. పరీక్షలో

కడతేరితే, ఉద్యోగం పెరిగితే తమ్ముళ్ళకు, చెల్లెలికి మరింతగా తోడ్పడగలిగి వుండేదాన్ని. ఆ ఆశలన్నీ ఆడియాసలై పోయాయి. మొదటికే మోసం వచ్చింది. ఐనా ఫరవాలేదు. రాముడు, రాజ్యమూ చల్లగా ఉన్నంతవరకూ ఎంతటి దీనులకైనా బ్రతుకు గడవకపోదు. అదే నా విశ్వాసం. వెళ్ళొస్తాను. మేష్టరుగారూ! మీ ఆశీస్సులు మాత్రమే నాకు కావలసింది...."

చేతులు జోడించింది శకుంతల. గదిలోకి ఎలా వచ్చిందో అలాగే మెల్లగా వెళ్ళిపోయింది.

అద్దంలో నుంచీ నీడ విరమించినట్టుగా శకుంతల అలా వెళ్ళిపోయిన తరువాత పాతికేళ్ళు గడిచిపోయాయి.

వాకబు చేసి చూశాను. చిరునామా సాయంతో పట్టణంలో ఇల్లు కనుక్కున్నాను. అది ఏడెనిమిది కాపురాలు పిచ్చుక గూళ్ళలాంటి గదుల్లో కాపురాలు చేస్తున్న చుట్టు భవంతి ఇల్లు. ఇంటి యజమాని ఆ కుటుంబం వాటా ఖాళీచేసి వెళ్ళిపోయిందని మాత్రం చెప్పగలిగాడు. శకుంతలను గురించి తెలుసుకోడానికి మిగిలివున్న ఒకే ఒక ఆధారం గూడా ఆ విధంగా విఫలమైపోయింది.

ఎప్పుడో చదివిన దుఃఖగాథలా శకుంతలకు సంబంధించిన స్మృతి ఒక విషాదానుభూతిగా మిగిలిపోయింది.

ఐతే ఆనాటి రాత్రి అతిథ్యమిచ్చిన బంధువు ఇంట్లో యింతగా గడచినగాథను సింహావలోకనం చేసుకుంటూ నిద్రలేకుండా గడపవలసిన చిత్తక్షోభను తెచ్చిపెట్టింది శకుంతల మాత్రం కాదు. కాలాన్ని భగవంతుడి స్వరూపంగా అభివర్ణిస్తారు. ఆ కాలం మానవులకు వాళ్ళ వాళ్ళ తాహత్తుకు తగ్గట్టుగా కొత్త కొత్త వేషాలు బహూకరిస్తూ వెళ్తుంది. తాను దాల్చిన సరికొత్త వేషంలో రామ్మూర్తికి కాలపురుషుడు వేసిన మేకప్ చాలా దొడ్డది. భౌతికాకారంలో మరీ అంతగా మార్పులు రాకుండా చెక్కల కొట్లో కునికి పాట్లు పడుతున్న నరసింహులు కనిపించబట్టి సరిపోయింది గానీ, లేకుంటే రామ్మూర్తిని గుర్తుపట్టడం యించుమించు అసాధ్యంగా పరిణమించి ఉండేది.

శకుంతల, రామ్మూర్తి, నరసింహం ముఖ్యపాత్రలుగా మనోఫలకం మీద వలయాలుగా తిరిగిపోతున్న పాత జ్ఞాపకాల నన్నింటిని తుడిచిపెట్టుకునేసరికి రెండో ఆట కూడా వదిలిపెట్టారు. నిద్ర పట్టబోతుండగా ఓ వూహ తట్టింది. శకుంతలకు రామ్మూర్తి దగ్గరి బంధువు. పైగా అందని పండుకోసం అర్రులు సాచి, అందదని తేలిపోవడంతో దానిపైకి రాళ్ళు విసిరి ఆవిధంగా ఆనందించినవాడు. అతడు పీడలా శకుంతలను మరికొంత దూరం వెంటాడి ఉండకపోడు. శకుంతల ఏమయిందీ రామ్మూర్తికి తెలిసి ఉంటుంది. ఒకసారి వీలు చేసుకుని అతనితో మాట్లాడితే?

మాట్లాడాను. వూరూ పేరూ చెప్పుకోగానే రామ్మూర్తి నన్ను పోల్చుకోగలిగాడు. రిక్షాలో యెక్కిన ప్రతి వ్యక్తినీ పరకాయించి చూడవలసిన అవసరం తనకు లేదనీ, అలా చూచి ఉంటే క్రితం రోజు రాత్రే నన్ను అవలీలగా గుర్తుపట్టి ఉండవచ్చుననీ వివరించాడు. రిక్షా త్రొక్కడం లోకులనుకుంటున్నంత నామర్దాపని గాదనీ, దాని గౌరవం దానికి ఉందనీ తాను చేబట్టిన వృత్తిని సమర్థించుకున్నాడు. అతన్ని కలుసుకోడంలో నా ఉద్దేశం అతణ్ణిగానీ, అతడి వృత్తిని గానీ కించపరచడం కాదనీ, చెమటోడ్చి పనిచేసి యెవరి గంజి వాళ్ళు త్రాగడం కన్నా గౌరవప్రదమయిన జీవిత విధానం మరొకటి లేదనీ నా అభిప్రాయాన్ని గూడా తెలివిడి చేసుకున్నాను.

కానీ తీరా శకుంతల, ప్రస్తావన వచ్చేసరికి రామ్మూర్తి ముఖ కవళికలు మారిపోయాయి. ఓపాటు క్షణం నా ముఖం కేసి ఆశ్చర్యంగా చూసి అతడు పెద్ద పెట్టున నవ్వేశాడు.

"అదేమిటి రామ్మూర్తీ! ఎందుకలా నవ్వుతున్నావు? ఏం జరిగింది శకుంతలకు?" రామ్మూర్తి హావభావాల్లో అమంగళాన్ని శంకించి నేను కంగారుపడిన మాట నిజం!

"ఏం జరుగుతుంది? ఏది జరగాలో అదే జరుగుతుంది. ఎంతటి పిచ్చితనం మేష్టారూ? తెల్లనివన్నీ పాలే ననుకున్నారు మీరు!" బీడీ ముట్టించి బిగ్గరగా దమ్ములాగి పొగలో ఉక్కిరిబిక్కిరిగా దగ్గుతూ కొనసాగించాడు రామ్మూర్తి. "రంగసముద్రం నుంచీ తిరిగి వెళ్ళిందా మేష్టారూ! వెళ్ళి వూరుకుందేమిటి? ఈసారి పెద్ద చేపకే వేయాలనుకుంది గాలం!"

"గాలమా?" తెల్లబోయాను.

"కాకపోతే మరేమిటి. పైన పటారం చూచి, బాగా డబ్బున్న ఆసామీ అనుకుంది. అతగా డెవరో కొంపలకు కొంపలే ఆర్పేసిన ఘటం! పెళ్ళిదాకా రాదీశాడు కథ. ముచ్చటగా మూడు నెలలు కాపురం చేయనిచ్చి తన్ని తగలేశాడు పుట్టింటికి!"

"ఇలాంటి దుర్వర్తమానం వినవలసి వుంటుందని తెలిస్తే నేను నిన్ను కలుసుకుని వుండేవాణ్ణి కాను రామ్మూర్తీ!" అంటూ నిట్టూర్చాను.

"అప్పుడే ఏమైంది? ముందున్నదే ముసళ్ళ పండుగ. మళ్ళీ ఎక్కడో ఉద్యోగంలో చేరింది. ఐనా సుఖపడే రాత ఉండొద్దూ. ఆ మొగుడు చీటికీ మాటికీ దాపురించేవాడు. పీడించి డబ్బు లాక్కునేవాడు. ఇవ్వనని మంకుతనం చేస్తే రాక్షసుడిలా పైకెగబడి ఒళ్ళు హూనం చేసేవాడు. ఇక్కడ ఇంట్లో చూడబోతే పూటపూటకూ లాటరీలాంటి వ్యవహారం. ఏం చేస్తుంది? అలాగే పది పదిహేనేళ్ళపాటు రథం లాగింది. బక్కచిక్కిపోయింది. కళ్ళల్లో మాత్రమే ఉండేవి ప్రాణాలు. ఇంత లక్షణమైన బ్రతుక్కు టి.బి ఒకటి తోడైంది. ఇటీవలే ఎవరో చెప్పారు - ఏదో శానిటోరియంలో ఉందని! నిజమేకాబోలు ననుకున్నాను. శానిటోరియం వెళ్ళినమాట నిజమే! కానీ అక్కడ డబ్బివ్వందే ఎలా చేర్చుకుంటారు? చికిత్స లేకపోతే జబ్బెలా నయమౌతుంది? ఈ కడగండ్లన్నీ మనిషిని మనిషిగా ఉంచుతాయా మేష్టారూ. మతిస్థిమితం తప్పి ఆ మనిషి దేశాలపాలై పోయిందని తెలిస్తే మాత్రం మీరిప్పుడు ఆశ్చర్యపడతారు గనుకనా?"

వింటూ వింటూ పారిపోతే చెబుతున్నవాడికి కోపం రావచ్చును గనుక అలాంటి పని మాత్రం చేయలేకపోయాడు. మానవుడు కొన్ని నిజాలని విశ్వసిస్తాడు. ఆ నిజాల పునాదులపైన ప్రపంచంలో అతడి జీవితం సాగిపోతుంది. ఆ నిజాల మనుగడకే సేగి వాటిల్లినట్టు తెలిస్తే అతడి మనసులో తీరని అశాంతి రగులుకుంటుంది. తాను నమ్మిన నిజమేదైతే ఉంటుందో అది జీవితానికి ఏలిక లాంటిది. ఏలిక మరణిస్తే ఏమవుతుంది. రాజ్యంలో అరాచకం నెలకొంటుంది. అరాచకం అవ్యవస్థకు దారితీస్తుంది. ఆ వ్యవస్థ అశాంతికి హేతువు.

ఆరోజు సాయంత్రం వీధిలో నడుస్తుంటే వూరిలో సంచరిస్తున్నట్టు లేదు. అడవిలో దిక్కులు తెలియకుండా పరిభ్రమించినట్టుంది. గర్భగుడిలో ప్రవేశించి దేవుడికి బదులుగా దయ్యాన్ని కళ్ళజూచినవాడి పరిస్థితి ఎలాంటిది. అలాంటి నిర్వేదంతో తిరుగుదారి పట్టాను.

* * *

కథకు ముడిసరుకు మానవ జీవితమే ననుకున్నట్టయితే ఆ జీవితమే ముగింపుకు వచ్చినప్పుడు చెప్పడానికింక మిగిలేదేముంది? ఎప్పటికప్పుడు జీవన యాత్రాపథంలో ఎదురయ్యే నైరాశ్యాలను భరించగలిగితే చాలు. గత కాలపు దుఃఖస్మృతులతో మనసుకు క్లేశం కలిగించుకోడ మెందుకు. ఏ కథలోనో, నవలలోనో యాదృచ్ఛికంగా శకుంతల అన్న పేరు కనిపిస్తే ఆ రచన నంతటితో చదవడం మానేసేవాణ్ణి. ఒకసారి మేటి నటీ నటవర్గంతో శకుంతల నాటక ప్రదర్శనం జరిగింది. స్నేహాన్ని పాటించి నిర్వాహకుడు ఫ్రీ పాసు గూడా పంపాడు. కానీ వెళ్ళలేకపోయాను. శకుంతల కణ్వర్షి దుహితే కావచ్చు. లేదా ఒక నటీమణి రంగంపైన ధరిస్తున్న పాత్రే గావచ్చు. వెళ్ళి కూర్చున్న నేరానికి నేను మాత్రం పాత జ్ఞాపకాల బరువుతో కృంగిపోకతప్పదు.

కానీ మరచిపోదలచుకున్న విషయాన్ని తప్పనిసరిగా మననం చేసుకోవలసిన అవసరం వస్తుందని నాకేం తెలుసు?

కాలం మూడేళ్ళ తరువాత. స్థలం తిరుపతి రైల్వేస్టేషను. మామూలు పెట్టెల్లోకి జొరబడడానికి మల్లయుద్ధంలో నైపుణ్యం అవసరం. ఆడవాళ్ళు అలాంటి పాడు పనికి ఎలా పూనుకోగలరు? రైలు ఆగగానే మా ఆవిడకోసం ఆడవాళ్ళ పెట్టె దగ్గరకు పరుగుదీశాను.

ఇంకా భళ్ళున తెల్లవారలేదు. శేషాచల శిఖరాలపై నుంచీ అల్లనల్లన మలయానిలం వీస్తోంది. అనతిదూరంలో ఎక్కడో సన్నాయి మేళం. చుట్టూరా "ఎత్తు, దిగు, తప్పుకో" అంటూ యాత్రీకుల సంరంభం.

"ఈ పెట్టెలో మిమ్మల్నెరిగినవాళ్ళున్నారు" అంది మా ఆవిడ.

నన్నెరిగినవాళ్ళకు మా ఆవిడ తెలియకపోవడమేమిటి? తెలియదనే అనుకుందాం. వాళ్ళు నన్నెరుగుదురని ఈవిడ కెలా తెలిసింది?

నా సందేహాల్లో నేనున్నాను. "నమస్కారమండీ మేష్టరుగారూ!" పలకరింపు వినిపించింది.

నడి వయసులో ఉన్న ముత్తయిదువ. ఒక్కింత స్థూలంగా ఉంది. ఆకుపచ్చని సిల్కుచీర. దేహచ్ఛాయలో కలిసిపోతున్న సువర్ణాభరణాలు. తలలో చేమంతి పువ్వులు. నుదుట కుంకుమబొట్టు. పలకరిస్తూ ఆమె దగ్గరికి వస్తోంది. తిరుపతి దేవతలు కాపురమున్న వూరు. ఈ దివ్య మంగళ విగ్రహం ఏ దేవాలయం నుంచీ యిలా వెలుపలికి వచ్చి ఉంటుంది?

"మరచిపోయారా మేష్టరుగారూ? నేను, శకుంతలను!"

శకుంతల! ఎలా సంభవం?

"మిమ్మల్ని తలుచుకోని రోజు లేదంటే నమ్మండి మేష్టరుగారూ!, దూరప్రాంతంలో ఉండిపోయాం. మీ అడ్రసు తెలిసిందిగాదు. మా వారితో ఎన్నోసార్లు చెప్పాను. ఈ ప్రాంతం వచ్చినప్పుడు మిమ్మల్ని తప్పకుండా కలుసుకోవాలనుకున్నాం. అబద్ధ మనుకుంటున్నారేమో? అదిగో, ఆయనా వచ్చేశారు.... ఏమండీ! వీరే మేష్టరుగారు..."

ఆమె శకుంతల అవునా కాదా అన్న నా మీమాంస యింకా ఒక కొలిక్కి రానేలేదు. ఆమె నన్ను భర్తగారికి పరిచయం చేస్తోంది.

ఐనా మసక చీకటిలో నుంచీ కనిపిస్తున్న పరిసర ప్రకృతిలా కొద్దిగా మార్పులు వచ్చిన ఆకృతితో ఎట్టఎదుట శకుంతల ప్రత్యక్ష మవుతుంటే ఆమె శకుంతల కాదని మాత్రం నేనెలా అనుకోగలను? నా కళ్ళే నన్ను మోసగించకపోతే ఈమె శకుంతల వినా

మరొకరు కాదు. నా చెవులే నన్ను వంచించటానికి పూనుకొన్నట్లయితే ఈ కంఠస్వరం శకుంతలది తప్పా మరొకరిది కాదు.

"అలాగా శకుంతలా! మీరేనా మేష్టరుగారు?" నమస్కరిస్తూ సమీపించి అతడు నా చేతుల్ని తన చేతుల్లోకి తీసుకున్నాడు. "ఎన్నాళ్ళ కెన్నాళ్ళకండీ మేష్టరుగారూ! మిమ్మల్ని చూడాలని యిప్పటికి పదేళ్ళనుంచీ అనుకుంటున్నాం, ఈ నాటికి సాధ్యమైంది. వేంకటేశ్వరుని దర్శనం కోసం మా యాత్ర. యాత్రానందం మీతోనే ప్రారంభమైంది. రండి, రండి, సత్రంలో బస చేశాక తీరిగ్గా మాట్లాడుకుందాం..."

అంతవరకూ శకుంతల భర్త సమేతంగా ఉందని మాత్రమే అనుకున్నాను. నాలు గడుగులు ముందుకు వేశాక తెలిసింది. ఆమెను వెన్నంటి ఇద్దరు ఆడపిల్లలున్నారు. మగపిల్లవాడు చీర చెరగు పట్టుకుని ఆమె వెంట నడుస్తున్నాడు.

దారిలో చెప్పింది మా ఆవిడ. తాను పెట్టెలో ఎక్కేసరికి శకుంతల నిద్రపోతోందట. లేచి కూర్చోగానే ఏ ఊరికి వెళ్తున్నారండీ అని అడిగిందట. ఆ మాటతో సంభాషణ ప్రారంభమైంది. రెండు రోజులకు మునుపు ఎక్కడో ఉత్తరదేశంలో రైలెక్కారనీ, వాళ్ళాయన అక్కడ కేంద్ర ప్రభుత్వంలో ఉద్యోగం చేస్తున్నారనీ చెప్పిందట శకుంతల. అందుకు వినిమయంగా మా ఆవిడగూడా స్వవిషయాలను వెల్లడించుకోవలసివచ్చింది.

"హైస్కూలు హెడ్మాష్టరుగా పనిచేసి రిటయిరయ్యారని చెప్పానో లేదో, ఆమె కప్పుడే అనుమానం కలిగింది. అక్కడికీ మీరు పనిచేసిన వూర్లన్నీ ఏకరువు పెట్టాను. మీ పేరు తెలుసుకునేదాకా ఒంటి కాలుపైన నిలిచింది. అప్పటి నుంచీ ఆవిడ ఆనందం చెప్ప శక్యం కాదు..."

సత్రంలో ప్రక్క ప్రక్కనే గదులు దొరికాయి. శకుంతల భర్త పేరు సచ్చిదానందం. పేరుకు తగ్గట్టుగా అతడు నిండుగా స్వచ్ఛంగా నవ్వగలడు. స్నానపానాదులు పూర్తికాగానే అతడు సకుటుంబంగా మా గదిలోకి వచ్చేశాడు. "ఇక చెప్పండి మేష్టరుగారూ! పాతికేళ్ళ విశేషాలన్నింటినీ యిప్పుడు చెప్పెయ్యాలి మీరు" అంది శకుంతల.

"మొదట మీరు!" అన్నాను.

"అవును మరి, నువ్వే చెప్పాలి శకుంతలా!" అంటూ నన్ను బలపరిచాడు సచ్చిదానందం.

"నేను బి.ఏ. ప్యాసయ్యాను మేష్టరుగారూ!" తప్పు చేసినట్టు బిడియ పడుతూ అంది శకుంతల.

"ఆ తరువాత గూడా ఉద్యోగం వెలగబెట్టిన సంగతి చెప్పవే నువ్వు? ఐనా ఎంత కాలంలెండి మేష్టరుగారూ! ఎంచినట్టు నాలుగేళ్ళు. అంతలో నాకూ ఉద్యోగంలో మార్పు వచ్చింది. పైగా బిడ్డలైపోయారు. అన్నట్టు మొదట బిడ్డ పాపలసంగతి కాకుండా నీ బి.ఏ. డిగ్రీని గురించి చెప్పుకుంటావేం శకుంతలా?" సచ్చిదానందం నవ్వసాగాడు.

"ఈ అమ్మాయిని చూశారా మేష్టరుగారూ! దీని పేరు రాజ్యం, ఇదేమో శారద. వీడు భాస్కరం. పెద్దమ్మాయికి పెళ్ళయింది. అల్లుడు ఎల్.ఐ.సి.లో పనిచేస్తున్నాడు. ఈ సంవత్సరం రాజ్యానికి పెళ్ళి కావాలి..."

"మరి మీ చెల్లెళ్ళు, తమ్ముడు..." శకుంతలకు అడ్డు తగిలాను.

"అబ్బో అబ్బో, ఆ విషయాలడక్కండి మేష్టరుగారూ! ఆవిడకు తనవైపు వాళ్ళంటే విపరీతమైన అభిమానం. ఆ వివరాలు చెప్పబూనుకుంటే మనకు బస్సులు, రైళ్ళు అన్నీ తప్పిపోతాయి..." అన్నాడు సచ్చిదానందం.

"అయితే మీరే చెప్పండి" అంటూ ముఖం చిన్నబుచ్చుకుంది శకుంతల

"ఏం, చెప్పలేనేమిటి? ఈవిడగారి తమ్ముడేమో గగనవీధుల్లో విహరిస్తుంటాడండీ మేష్టరుగారూ! అంటే కవికుమారు డనుకునేరు! ఏర్‌ఫోర్సులో ఉద్యోగ మన్నమాట! పెద్ద చెల్లెలి నివాసం హైదరాబాదు. మరిదిగారక్కడ లెక్చరరు. చిన్నచెల్లెలి భర్తకు ఉద్యోగం లేదు. కడప జిల్లాలో బావులూ, భూములూ ఉన్నాయి.... అతగాడి తమలపాకుల తోటలను గురించి చెప్పమంటావా శకుంతలా!"

"ఈయనగా రింతేనండి మేష్టరుగారూ! ఎప్పుడూ వేళాకోళమే!" శకుంతల గూడా నవ్వసాగింది.

రేడియోలో వినిపిస్తున్నది శ్రావ్యమైన సంగీతమే గావచ్చు. కానీ వాతావరణంలో అలజడి ఉన్నప్పుడు అది సరిగ్గా వినిపించదు. గదిలో నిండి నిబిడీకృతమై పోతున్న ఆనందానికి వెనుక నా అంతరంగంలో రామ్మూర్తి కల్పించి చెప్పిన కథ లీలగా మెరిసిపోతుంది. పాపం, రామ్మూర్తి అంతకన్నా మరేం చేయగలడు. నిజ జీవితంలో శకుంతలకు సుఖ సంతోషాలు లభ్యమౌతున్నాయంటే, రామ్మూర్తికి అంతకన్నా విచారకరమైన విషయం వేరొకటి ఉండదు. ప్రతీకార చర్యగా తన మానసిక ప్రపంచంలో ఆమెను ఎనలేని కష్టనష్టాలకు గురిచేసి, ఆ రీతిగా సంతృప్తి చెందడం అతడి ప్రస్తుత వ్యాసంగాల్లో ఒకటైతే కావచ్చు!

"కాసేపు విశ్రమించండి మేష్టరుగారూ! కొండపైకి బస్సెప్పుడు దొరుకుతుందో కనుక్కుంటాను" అంటున్నాడు సచ్చిదానందం.

♦ ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచిక - 1963 ♦